

ÚJ TUDOMÁNY A VAJDASÁGBAN

Vajon szabad-e tudományos intézetről értékelően írni működésének harmadik esztendejében? Nem korai-e még mérlegre tenni a végzett munkát? Gyümölcsöt keresni a tudomány növendék fáján, amikor nemrég bújtak ki az ágakon az első levelek. Egy tudományos intézet alapítását szívós szervező munka, az anyagi és szellemi erők nagyfokú összpontosítása előzi meg. Az újvidéki *Hungarológiai Intézet* igazán nem dicsekedhet nagy múlttal. Létesítésének gondolata már az ötvenes évek derekán fölöttött, de még sokáig kellett várni a megvalósulásra. 1969. február elsején kezdte meg működését a jugoszláviai magyarok első tudományos intézete, mégis fontossága fiatalon is érdemessé teszi eredményeinek és ígéreteinek számbavételét. Nem csupán a hungarológiáról, más szóval magyarságtudományról van szó, hanem több nép közös ügyéről: magyarokéről, szerbekéről, horvátokéről, szlovénokéről és természetesen más délszláv népek is több-kevesebb jogon érdekeltek.

A hungarológia nem új fogalom. Lassan öt évtizede lesz, hogy első ízben felmerült egy hungarológiai intézet alapításának szükségessége. Majd Németh László tanulmánya, *A magyarságtudomány feladatairól* klasszikusan kijelölte a legfőbb tennivalókat. Később Ortutay Gyula folyóirata és a budapesti egyetemen tanszéki intézet is viselte a *Magyarságtudomány* nevet. Mindez akkor valósult meg, amikor világossá vált, hogy a tudományos kutatást nem lehet csupán az egyetemek oktatóira bízni. Szükség van intézetekre és olyan tudományra is, mely egy nép teljes képét, jelenét és múltját, az őt körülvevő élő és élettelen természetet komplex módon vizsgálja. Tévedés lenne azt gondolni, hogy az újvidéki intézet valamiféle Németh László-i programmegvalósításra tette föl a létét. Az újvidékiek a magyarságtudomány egyik igen fontos ágát vették gondjaikba. Németh László erről így ír: „Egy nép egyénisége, egy kultúra lényege viszont önmagában *nincs*. Az alkat szín, s a szín csak más színek közt létezik.” Utóbb így folytatja: „Viszont a döntő különbségek mégis inkább az egy sorsközösségben élő népek közt tűnnek ki (szülők kedves szórakozása, hogy gyermekeiket összehasonlígtatják), s a mi sorstestvéreink a Duna-medence népei.” Németh László gondolatai távoli szellemi ősök, de az újvidékieket nem kötelezték semmiféle más feladatvállalásra, mint amit Jugoszlávia és a jugoszláviai magyarság reális társadalmi szükségletei diktáltak. Ez a jugoszláviai magyarok irodalmának, nyelvének, művelődéstörténetének és folklórájának a tudományos vizsgálata, különös feladatként pedig a magyar–délszláv kapcsolattörténeti és összehasonlító kutatások művelése.

A jugoszláviai hungarológiai tudomány fája ugyancsak köves talajba eresztette gyökereit. Ha Magyarország gyarmata volt a Habsburg-birodalomnak, még inkább az volt a Bánság és a Bácska. Hosszú ideig nyíltan is így kezelték. Ígéret földje lett a török elől menekült szerbnek és bosnyáknak, a Dunán lehajózó földtelen németnek, sovány hegyi földjei és földesura elől menekülő szlováknak, ruszinnak, romának, magyarnak. Benépesítésében az egész magyar nyelvterület részt vett. Ez a sokféle nyelvet beszélő, más-más társadalmi állású nép mocsárlázzal, árvízzel és homokkal küszködő telepesként tette közös hazájává a tájat. Történeti tradíciói újkoriak. Középkori váraiból és gótikus templomaiból egy-két szerény rom maradt. De nincs itt emléke a jobbágyok és kúriák világának sem, a mezővárosi kultúrának is alig. A múlt század második felében kezdett a korabeli Magyarország más tájaihoz fölzárkózni gyáraival, mezőgazdasági iparával, dús földjeinek termésével. Egyetemet azonban csak Jugoszláviától kapott, s annak magyar nyelv és irodalmi tanszéke is fiatal. Nemrég töltötte be a tizedik esztendejét. Ez a tanszék biztosított először műhelyt a magyar anyanyelvű tudományosságának, míg nem önálló kutatási

hely kellett a Jugoszláviában kibontakozó magyar társadalomtudományi vizsgálatoknak. A Hungarológiai Intézet létrejöttét sokáig gátolta a szakemberhiány. Ritka kivételként akadt avatott és képzett tudományos munkás, aki a belgrádi, zágrábi vagy budapesti egyetemeken végzett tanulmányai után irodalom- vagy nyelvészet-kutatásra szánta az életét. Aztán fölnövekedtek a magyar tanszék első végzősei és egyikük, másikuk helytörténettel, néprajzzal, szociológiával kezdett foglalkozni. De akad a hungarológiai tudományok jugoszláviai művelői között orvos, jogász és művészember is. Szorgos önműveléssel, kitartó munkával a jó szakemberek sorába küzdöttek föl magukat.

Nem volt ismeretlen tehát a hungarológia Jugoszláviában, de mégis új, mert a magyarsággal foglalkozó tudományok egy intézet keretében egyesültek. Adva van a korszerűség igényének megfelelő komplex kutatások lehetősége. Új tudomány a hungarológia a Vajdaságban azért is, mert elsőnek ütött nagy rést a jugoszláviai magyarok irodalomcentrikus szellemi életén. A rést maguk az irodalmárok is kívánták. Gyakori hiányossága a nemzetiségi kultúráknak az egyoldalúság, amely rendszerint az irodalom központi szerepében, olykor szinte teljesen egyedüli szereplésében nyilvánkozik meg. A kulturális élet teljessé tételének jelentős állomása, ha az irodalomtudomány mellett más önismereti tudományok is fórumot kapnak. Óriásit tágul a világ, ha a nemzetiség napi gondjainak megoldásához több tudomány szolgáltat szempontokat. Végül minden bizonnyal hozzájárul az intézet léte a jugoszláviai magyar nemzetiségi kultúra önállósulásához és további erősödéséhez. Megalakulásában kifejeződik az a nagyon reális és jogos igény, hogy a jugoszláviai magyarok mindinkább a maguk erejéből építsék anyanyelvi kultúrájukat, mindjobban betölthessék a „híd”-szerepet, amit a határ két oldalán várnak tőlük.

Mit végzett az intézet két esztendő alatt? A rövid fennállást tekintve igen sokat. A számok csupán azt mutatják, hogy főhivatású kutatók kevesebben vannak tíznél, de megnőtt a külső munkatársak serege, talán már a 25–30-at is meghaladja. Igyekeznek mindenkit munkatársul fogadni, aki csak hungarológiával foglalkozik Jugoszláviában, magyarokat és nem magyarokat, Durić Dordet, Kovaček Božidart, Vilko Novakot és másokat egyaránt. A főhivatású kutatók rendszeresen dolgoznak külföldi levéltárakban és könyvtárakban, részt vesznek távoli országokban rendezett konferenciákon. A kétéves fennállás alatt futotta az erőből két alkalommal a magyar—szerb—horvát összevett nyelvten munkaértekezletének megtartására, kétszer folklórszeminárium szervezésére, s tavaly novemberben szimpoziumot is rendeztek a magyar—délsláv összehasonlító kutatásokkal foglalkozó magyarországi és jugoszláviai tudósok részvételével. Folyóiratot is adnak ki, a *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*-t, mely világnyelveken írt rezüméivel az intézet távoli országokba utazó követé. A folyóirat leghívebb tükre munkájuknak, még akkor is az, ha az első számokban megjelent tanulmányok többnyire nem az intézetben készültek, hanem a munkatársak korábbi kutatásainak eredményei. A Közlemények-ben máris kirajzolódnak a legfontosabb munkaterületek, a tájékozódás fő irányai. Mindenekelőtt az irodalomtudomány, mely ha föl is adta kényszerűségből viselt hegemoniáját, természetes módon továbbra is fontos szerepet játszik a jugoszláviai magyar kulturális és tudományos életben. Több olyan jeles tudóssal büszkélkedhet, akik messze túlnőtték kereteit, mint az idősebb nemzedékből Bori Imre és Szeli István, az intézet jelenlegi igazgatója. De az irodalomtudomány szerencsés helyzetben van, mert munkásai a vezető irodalmi folyóiratban, a *Híd*-ban is közölhetik írásaikat. Talán ez a magyarázata annak, hogy az intézet folyóiratában mindeddig egyetlen nagyobb tanulmány jelent meg — Bosnyák Istváné B. Szabó Györgyről —, inkább kisebb közlések láttak benne napvilágot. A közreadott tervek mutatják, hogy az érdeklődés középpontjában az ötvenéves jugoszláviai magyar irodalom és annak napjainkban klasszikussá váló alkotói (pl. Sinkó Ervin) állnak.

Annál gazdagabb anyagot eredményezett a már említett összehasonlító irodalomtudományi konferencia. Jó alkalom volt mindenekelőtt arra, hogy az intézet megteremtse a közvetlen kapcsolatot a tudományszak munkásaival. Reprezentálja, hogy

Jugoszláviában — a távoli Splitben, Zadarban és Ljubljanában is — dolgoznak magyar—délsláv összehasonlító tudományokkal foglalkozó akadémikusok és egyetemi tanárok. Megvan tehát az alap, hogy létrejöjjön a két ország tudósainak folytonos és eredményes kapcsolata. Az értekezlet a magyar—délsláv művelődési kapcsolatok nagy múltja ellenére első volt a maga nemében. Tartózkodnia kellett tehát az összegző megállapításoktól. A fél évezredet átfogó huszonnégy előadás elsősorban részletkutatásokat publikált. Sorozatnyi filológiai fölfedezést, egy, a jövőben bizonyára megszülető magyar—délsláv kapcsolattörténeti szintézis építőköveit. A szervezés — természetes módon — nem ragaszkodott szűk irodalmi szempontokhoz. Így Andrić, Krleža magyar vonatkozásainak számbavétele és más irodalomtörténeti előadások szomszédságában határterületeken kapcsolódva helyet kapott a művészettörténet, a színháztörténet, a néprajz, sőt a társadalomtörténet is. Különösen nagyszámú (öt) előadás vette témáját az irodalomtörténetnek a folklór felé mutató ágaiból: Az értekezleten is szerepelt szerb-horvát kutatók hasonló tárgyú előadásai mellett Andelić Magdolna, akinek kutatásai a délsláv irodalom és népköltészet magyarra fordítóinak munkásságát tárják föl (Margalits Ede, Dömötör Pál, Radics György). Ehhez a sorhoz kapcsolódik Vilko Novak egyik korábbi folyóiratszámában megjelent forrásértékű tanulmánya Pável Ágostonról, a magyar—szlovén kapcsolatok fáradhatatlan tudósáról és a magyarországi Fried István kisebb írásai is. Újszerűségükkel, úgy tetszik, leginkább figyelemfelkeltőek a konferencián szintén előadó Dávid András sorozatban megjelent tanulmányai, melyek minden bizonnyal egy nagyobb mű előrebecsátott fejezetei. A filológus gondosságával vizsgálja át a világhíres, gazdag délsláv népi epikát, hogy annak magyar szereplőit — Nagy Lajost, Hunyadi Jánost, Szilágyi Mihályt, Kinizsi Pált, Mátyás királyt és másokat — számba vegye.

Viszonylag nagy számmal láttak napvilágot a Közlemények-ben a kisebb-nagyobb folklórgyűjtések. Ha arra gondolunk, hogy az intézet első munkaprogramja még a legelmaradottabb kutatási ágának nevezi a folklórt, és annak máig nincsen főhivatású kutatója a jugoszláviai magyarok között, akkor máris vannak jeles eredmények. A gyűjtésben a nyelvészek mutatják a példát, Penavin Olga és Matijevics Lajos, ott van köztük a rádió zenetudományi munkatársa, Király Ernő és egy sor lelkes tanár, akiknek a nevét hosszadalmas lenne ide följegyezni. Nemrégén látott napvilágot a Közlemények hetedik, egyben első folklórszáma. (Terv szerint ezután az évi négy folyóiratszámából egy-egy a négy fő kutatási terület eredményeit fogja közreadni.) Tanulságos hosszabban belepillantani. Ortutay Gyulának a magyar népmeseekutatás módszereiről szóló tanulmánya vezet be. A szerzők között találjuk az irodalomtörténész Bori Imrét és Bányai Jánost, akik ezúttal a szakemberhiányt enyhítendő jelentkeznek folklórtanulmányaikkal. Az utóbbi strukturalista írtéseelemzéssel. Három balladatanulmány a magyar balladaterkép fehér foltjaiból tüntet el néhányat (Tripolszky Géza, Katona Imre, Pataky András). Burány Béla két új stílusú zentai népballada analitikus vizsgálatát végezte el, fontos példát szolgáltatva a népköltészet alkotáslélektani vizsgálatához.

Penavin Olga és Matijevics Lajos több közléssel szenepezve népnyelvi gyűjtések szerzői is. A nyelvészet további jelentős ágai a szótárkészítés, a kétnyelvűség vizsgálata, a jövevényszó-kutatás és a magyar—szerb-horvát összehasonlító nyelvészeti vizsgálatok, melynek művelésére már magyarországi és jugoszlávai kutatókból kis tudományos munkaközösség is létrejött. A kutatások vezetője az intézet belső munkatársa, Mikes Melánia. A nyelvészek az elődökről sem feledkeznek meg, amint azt az Adán, Szarvas Gábor emlékéhez kapcsolódó nyelveművelő ünnepségek tanúsítják. A történetkutatókat, a hol „kultúrtörténet”-nek, hol „művelődéstörténet”-nek nevezett, a történettudomány több ágához tartozó vizsgálódások képviselik. Lőrinc Péter a Bánság legújabbkori szellemi életével, az elsősorban ott ténykedett, vagy sűrűn megfordult neves tudós egyéniségekkel (Szentkláray Jenő, Aszlányi Dezső, Czirbusz Géza) foglalkozó tanulmányait tette közzé. Kiseb cikkek szólnak könyvtárak, folyóiratok, egyesületek történetéről is.

Irodalomtörténet — összehasonlító irodalomtörténet — összehasonlító folklór — népköltési gyűjtés — néplyelvi gyűjtés — kétnyelvűség-kutatás — összehasonlító nyelvészet — nyelvtörténet — művelődéstörténet: megvan tehát a lánc, mely egybefűzi a hungarológiai tudományokat. Megvan a lehetőség, hogy a jövőben, ha az intézet még inkább megerősödik, valóban komplex kutatásokat tudjanak kezdeményezni és véghez vinni. A magyar—dél-szláv kapcsolattörténeti és összehasonlító vizsgálatok is jelen vannak az intézet minden munkaterületén. Ha nem is mindenütt egyenlő erővel, de ez is egységbe fogja a tudományos törekvéseket. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az intézet nemzetiségi tudományos intézmény. Feladatkörének bizonyos „csonkasága” nemzetiségi voltából és a sajátos jugoszláviai helyzethez való alkalmazkodásból adódik. A művelődéstörténetnek nevezett kutatási terület a történetkutatásnak — mint láttuk — több ágát jelentheti, de nem pótolhatja a történetírást. A Vajdaság 1918 előtti története a kelet-európai fejlődés különös vonalát képviseli, fentebb szoltunk róla, miként tették a telepeselek kultúrtájjá a töröktől elpusztított vidéket. A középkori történet sem kevésbé fontos kutatási terület. Az egykori Bácska és Szerémség a középkori Magyarország leggazdagabb mezőgazdasági tájai közé tartozott. Akad a föld alá süllyedt falvakat kiasó régésznek munkája. A folklórkutatások aligha elválaszthatók a tárgyi néprajztól. A vajdasági tudományos életben azonban a történetkutatás (benne a fontos nép-, település- és jogtörténet), a régészet és a tárgyi néprajz a múzeumok feladata. Ott biztosítják számukra a személyi és tárgyi feltételeket. A Hungarológiai Intézet csupán azoknak a tudományoknak a művelését vállalhatja magára, amelyek szorosabban kötődnek a nyelvhez. Tudván, hogy a vajdasági tudományos kutatóhelyek közt nem elérhetetlenek a távolságok, bizonyosra vehetjük, hogy kialakul majd az intézet és a múzeumok egymást támogató és kiegészítő munkája is. Nem a türelmetlenség szól akkor sem, ha a „csonkaság” más oldalairól szót ejtünk: hiányzik a szociológia, a közgazdaságtan, a demográfia és a földrajz is az intézet kutatási területéből, csupán a szó — hungarológia — tartalma kötelez bennünket, hogy ezt szavá tegyük. A jugoszláviai magyarok mindinkább önállósuló és megerősödő tudományos élete biztatás arra, hogy később a nemzetiség önismeretének szempontjából fontos többi tudományok is fórumot kapnak. Az intézetnek sokszor magának kell megteremteni a további kutatásokhoz szükséges tudományos segédeszközöket is, bibliográfiákat, repertóriumokat. Bibliográfiai Füzeteinek ez ideig három száma látott napvilágot, első sorban főhivatású bibliográfus munkatársa, Pastyik László jóvoltából. A Közleményekben is szükségszerűen nagy még az adatközlések száma a tanulmányokéval szemben. Mindez semmit sem von le az eddig végzett munka értékéből. Az újvidéki Hungarológiai Intézet két esztendő alatt irányító fóruma lett a jugoszláviai magyar tudományos életnek. Méltán tarthatja nemzetiségi jogai egyik szép megvalósulásának a jugoszláviai magyarság. Az intézet munkájában realizálódnak a jugoszláviai magyar értelmiség kibontakozó hagyományteremtési törekvései. Tennivalójuk bőven akad, hiszen hosszú időn keresztül kevés figyelmet fordítottak a nemzetiségi lét e fontos feltételére. Nemcsak maguknak kell fölfedezniük és megőrizniük a jó és értékes hagyományokat, hanem számunkra is. Akkor lesz időálló a hagyomány, ha nem marad csupán nemzetiségi tradíció. Ha ugyanis azzá merevedik, azonnal fokozottabban veszélyezteteti, hogy provinciális tudományoskodássá, helytörténetírássá, érdektelen vizsgálódássá, néhány kutató egyéni ügyévé válik a hungarológia. A Hungarológiai Intézet eddigi munkája mindenben reményt ad arra, hogy nem csupán egy nemzetiség, nem is egy nép, hanem összekötő kapocsként több nép értékes hagyományát kutassa föl és tegeye közös kincsé.